

LÉVAY IMRE

(1842-1895.)

Nagy Szent Teréz rendkívüli sikereinek egyik titkát árulja el következő önvallomása: «Az is Istennek egy kegyelme, hogy mindenütt, ahol megfordultam, tetszettem, és ezért mindenütt nagyon szerettek».¹ Ez a ritka kegyelem jutott osztályrészül Lévay Imrének is: ahol csak megfordult, szellemi felsőbbsege, erkölcsi komolysága, egészséges kedélye és az ezekkel tökéletes összhangban álló méltóság- teljes és megnyerő föllépése, délceg termete, de különösen kedves, pirosposzsgás arca, szóval vonzó egyénisége egy-kettőre megnyerte az embereket, akik aztán szívesen lettek áldozatos támogatói vagy lelkes munkatársai.²

Ma is áll Makón a plébániatemplom közelében Szent Anna-utca 1. szám alatt az a nádfödeles sarokház, amelyben Lévay Imre 1842. november 10-én született. Családja tiszteletben álló régi makói iparoscsalád. Atyja Koják Imre.(1800-1850) volt; a szűcsipart tanulta ki s 1826-ban feleségül vette a derék Lévai Terézt (1809-1884), egy helybeli tízgyermekes család 8. sarját. Ezt a házasságot Isten három gyermekkel áldotta meg. Amikor a legfiatalabb, a mi Imrénk, megszületett, akkor két idősebb nővére közül Teréz (1828-1899) már 12, Klára pedig (1834-1902) 6 éves volt.³

Imre a négy elemi Makón végezte. A szülők anyagi helyzete nem engedte meg magasabb iskoláztatását. Az akkori makói esperes-plébános, a puritán jellemű Makra Imre (1798-1867) azonban felkarolta a derék és tehetséges fiút, s beajánlotta a temesvári szemináriumba felszolgáló fiúnak, kredenciáriusnak. Csajághy Sándor csanádi püspök (meghalt 1860) t. i. 1854 óta nagyobb számban vett föl ilyen fiúkat s ezekből akarta megalkotni a trienti zsinat gyermekszemináriumát. Amikor Kozák Imre az 1856/57. évre Temesvárra került, akkor már 17 fiú számára volt hely. A 14 éves Imrét a német nyelv elsajátítása végett a németnyelvű elemi III. osztályába adták. Tanítójának, Brunner Jánosnak, azonban mindjárt feltűnt értelmessége, s néhány hét múlva a IV. osztályba tette át. Minthogy egy év alatt a német nyelvet nem sajátíthatta el tökéletesen, s minthogy temesvári gimnáziumunk akkor teljesen németnyelvű volt, 1857 nyarát Újbesnyőn töltötte egy német családnál. Az 1857/58. évben megkezdte a gimnáziumot, s a III. és IV. osztályba (1859/60-1860/61) már mint a későbbi Americanum elődjének, a Seminarium puerorumnak tagját találjuk.⁴ Gimnáziumi bizonyítványaiban az «ausgezeichnet» (kitűnő) érdemjegyek közé csak egy-két «vorzüglich» (jeles) csúszott be, s így mind a négy évben elsőrendű kitüntetéssel végzett, és az I. osztályban a 2., a II-III. osztályban a 3., a IV. osztályban pedig újra a 2. helyzeti számot nyerte el.

Kozák Imre életének ebben a szakában különösen két kiváló papnak pártfogását élvezhette. Mihálovics József, akkor újbesnyői plébános, később zágrábi bíboros-érsek volt az egyik és Németh József püspöki szertartó, később felszentelt püspök a másik. Az előbbinek tanuló korában atyai támogatását, később pedig bizalmas

barátságát érdemelte ki, az utóbbinak pedig szeretett ministránsa volt s az 6 révén magának Csajághy püspöknek jóindulatú érdeklődését vonta magára. Lévay egész életén át a legnagyobb hála és a leggyermekibb kegyelet hangján emlegette ezeket a pártfogókat.

Amióta Kozák Imrének a temesvári szeminárium sok jótéteményében volt - része, világi papnak készült. Nincsenek közelebbi adataink, hogyan alakult át lelkében a világi papi hivatás piarista hivatássá. Az átalakulásban valószínűleg része volt a piarista iskolának, de része lehetett családi körülményeinek is. Édesapjának 1858 őszén történt halála után komolyan kellett gondolnia özvegyen maradt édesanyjára és nővéreire, akiknek az akkori rendi viszonyok közt már VIII.-os kora után segíthetett anyagilag, holott világi pap esetében erre csak később kerülhetett volna a sor. Elég az hozzá, hogy 1861-ben a IV. gimnáziumból piaristának folyamodott s Purgstaller Kal. József provinciális, aki I. osztályos gimnazista - korában igazgatója volt, fölvette őt a rendbe.

Kozák Imrét Vácon 18-ad magával 1861. szeptember 16-án öltöztette be Schirckhuber Móric asszisztens-házfőnök. Az új novíciusok közül 13-an jöttek a IV., 2-en az V., 2-en a VI., 1 pedig a VIII. osztályból. Lévay Imre – akkor cserélte föl t. i. családi nevét édesanyja nevével – 19 évével volt köztük a legidősebb (senior). Szerzetesi védőszentjéül Kal. Szent Józsefet választotta. Társai közül említésre méltók Pivár Ignác, Panek Ödön, Arányi Béla, Budavári (Potkan) József, Fekete Endre és Müllner Pál. Mesterei Ruth Ev. János és Malik Vince voltak. Az 1861. év júliusában tartott vizitáció alkalmával Purgstaller Kal. József tartományi főnök ezeket a szavakat írta oda a névsorban Lévay neve után: ingeniosus, perspicax, assiduus (tehetséges, éleselméjű, szorgalmas).

A noviciátusi év után Lévay az 1862/63. évre a kecskeméti Stúdiumba került az V. osztály végzésére. Itt mind a két félévben 18 tanuló társa közt az osztály első kitűnője volt, pedig társai közt olyan jó előmenetelű tanulók voltak, mint pl. Fekete Endre, Pivár Ignác és Müllner Pál. A zenéhez és az énekhez azonban úgylátszik nem volt érzéke: az előbbiből jeles, az utóbbiból csak jó osztályzatot nyert. Igazgatója Suhajda Sándor volt, osztályfőnöke pedig és egyúttal a latin és magyar nyelv tanára Zimka János, a későbbi kissebenedi házfőnök-igazgató.

Elüljárói a VI. osztály végzésére a kecskeméti helyszűke miatt Szegedre küldték. Akkor ott mindössze 3-an voltak studensek: Budavári József Nyitráról került oda a VIII., Arányi Béla Kecskemétről a VII. és Lévay a VI. osztályba. Ez utóbbi új helyén is hű maradt régi önmagához s az osztály 55 tanulója közül ő volt az első kitűnő. Szegedi igazgatója Somhegyi Ferenc, a későbbi provinciális és egyetemi tanár volt, tanárai közül pedig különösen Csaplár Benedek (görög, német) és id. Budavári József (latin) voltak reá nagyobb hatással.

A következő évberi (1864/65) már Kolozsvárt találjuk. Purgstaller provinciális t. i., amint az Ribianszky Adolf kolozsvári házfőnök-igazgatóhoz 1874. szeptember 26-án írt leveléből kitűnik, bízva Lévay Imre és Fekete Endre tehetségében és szorgalmában, nem különben az ottani atyák odaadó munkájában, a két student azért helyezte oda, «ut si fieri possit uno anno et septimam et octavam gymnasii classem terminent» (hogy, ha lehetséges, egy év alatt végezzék el a gimn.-i VII. és VIII. osztályt). A két klerikus az előjárói óhajnak eleget tett: az első félévben magánúton elvégezték a VII, azután pedig rendes tanulóként a VIII. osztályt. Lévay bizonyítványa ezúttal is mindkét osztályban tiszta kitűnő. 1865. június 28-án kelt érettségi bizonyítványában a kitűnők mellett mindössze a történelem-földrajzból volt dicséretese. Tanárai közül megemlíjtük Salzbauer Jánost (földrajz,

történelem), Való Mihályt (görög), Matusik Nep. Jánost (magyar), Zimka Jánost (német) és Várady Móricot (latin). Kolozsvári évére esik egyszerű szerzetesi fogadalmának 1865. június 5-én történt letétele is.

Az érettségi megszerzése után Vácra került, ahol két évig maradt. Az 1865/66. évben az I., az utána következő évben a II. osztály tanára volt. Váci évei alatt egyébként magánúton elvégezte a teológiát, 1866. április 2-án (húsvét hétfő) letette az ünnepélyes fogadalmat és 1867 augusztus 17-én áldozópappá szentelték.

Feltűnő, hogy Lévay és azok a novíciusok, akik az 1861-1864. években fejezték be novíciátusi évüket, az egyszerű fogadalmat nem mindjárt a novíciátusi év végén tették, s hogy Lévaynál is és sok növendéktársánál az egyszerű és az ünnepélyes fogadalmótétel között nem volt meg az érvényességhez előírt három esztendő. Ennek a jogtörténeti szempontból igen érdekes kérdésnek tárgyalására nincs itt terünk s csak azért említjük meg, mert éppen Lévay ünnepélyes fogadalmával kapcsolatban került az egész ügykomplexum a rendi generálishoz, illetve a Szent-székhez rendezés végett.⁵

A fiatal paptanárt Vácra a rend első iskolájába, Pestre helyezték. Itt tanárkodott az 1867/68. évtől kezdve hét éven át. Lévay pesti működése akkor kezdődött, amikor a nagynevű Trautwein Nep. János vette át a gimnázium igazgatói - tisztségét. Az 1870/71. év folyamán az 1867. évi miniszteri rendelet kedvezményének igénybevételével az egyetem látogatása nélkül megszerezte a tanári oklevelet, és pedig a magyar, német, latin és görög nyelvből és irodalomból. Egész jelenték-telen kivétellel (1873/74-ben t. i. a II. osztályban is tanított szépírást) csak a négy felső osztályban, sőt az első két év kivételével csak a VII. és VIII. osztályban tanította szaktárgyait s hozzá még az utolsó két évben a mennyiségtani földrajzot a VIII. osztályban. Két ízben volt a VII. és VIII. osztály főnöke. Ez a beosztása is mutatja, hogy előjárói képzett és értékes tanárnak tartották.

Kortársai a tipikus tanári kiválóságokon kívül különösen két jellemző tulajdonságát emelik ki: a kalazanciusi pedagógiának két sarkételét, t. i. a szegények j> szeretetét és a gyengébb tanulókkal való foglalkozást. Vámos szerint «különös pártfogója volt a szegény gyermekeknek, kikben később is mindig önmagát látta, az atyját korán elvesztett árva fiút, kit a jó szív és az áldott gyámolító kéz emelt fel a földről.» Hénap⁶ pedig hangsúlyozottan emeli ki, hogy «kiváló szeretettel foglalkozott a gyengébb tehetségű tanuló művelésével, mert mint mondani szokta, a jeles tehetségűvel nem nagy mesterség eredményt felmutatni.» Ez adott neki provinciális korában erkölcsi alapot ahhoz, hogy a piarista nevelés-tanításnak ezt a két elvét körleveleiben ismételten a rendtársak lelkére kösse.

Lévay Pesten kezdte meg irodalmi munkásságát azzal, hogy 1872-ben saját kiadásában megjelentette «*Kalobiotica* vagy a szép élettan vázlata – 10 felolvasásban. I. Általános rész» című 221 l. terjedelmű művét. Az itt közzé tett felolvasások eredetileg a pesti piarista gimnázium tanári karának 1871-ben létesült önművelő körében, az úgynevezett «Horányi-kiskor»-ben hangzottak el. A szerző szerint a *Kalobiotica* .. . nem más, mint összege azon tanoknak, amelyek arra tanítanak, mint kell az igaz, szép és jó eszméit mimagunkon – gondolkozásban és cselekvésben, szóval kül- és belviselkedésünkben megvalósítani» (10. l.). Ezt a művet többen ismertették és elemezték (Závodszy, Fekete, Hénap, Vámos).⁷ Véleményünk szerint azonban a munkával szemben csak akkor járunk el méltányosan, ha azt keressük benne, aminek szánva volt, tehát nem teológiailag és bölcséletileg teljesen megalapozott tudományos értekezést, hanem nyomtatásban megjelent felolvasásokat» és pedig egy széplelkű, gondolkozó, tapasztalt, a pedagógia, etika, esztétika

és szociológia terén olvasott tanárnak felolvasásait az embernek önmagához, másokhoz és a társadalomhoz való viszonyáról. A mű csak szűkebb körben tudott toborozni lelkes olvasókat és követőket, a szerző életét és működését azonban lehetetlen lenne megérteni nélküle. Azt írja benne (10. l.) Lévay, hogy, aki a Kalobiotica szabályai szerint jár el, «méltán nevezhető művésznek, műve joggal mondható műremeknek». Nincsen kétség benne, hogy Lévay ilyen értelemben «művész» volt s hogy élete valóban «műremek». A Kalobioticának több kötetre tervezett folytatása Lévaynak másirányú elfoglaltsága miatt nem valósulhatott meg.

Az 1874/75. év elején a rendi vezetőség érdemesnek találta a 32 éves Lévayt arra, hogy volt kecskeméti tanárának, a nagykárolyi gimnázium élére helyezte dr. Magyarász Incének kezéből átvegye a veszprémi rendház főnökségét és a hatosztályú nagy gimnázium igazgatóságát. Ebben a minőségében töltött 13 esztendő volt előjárói képességei kifejlődésének, s egyúttal sokoldalú társadalmi és közéleti tevékenységének jelentős kora is.

E ragyogó korszak jellemzésének elején hadd álljanak itt rendtársának és bizalmasának, Pintér Kálmánnak következő sorai: «Oda száll képzeletem és emlékezetem a veszprémi piaristaház virágos udvarára, kis bástyakertjébe, barátságos ebédlőjébe, hol együtt látom mint boldog családot, az egész tanári kart, a viruló egészségű és kedélyű 32 éves igazgatót, a tanári karnak komolyan vett legidősbjeit, akik 27 évesek, és magammal együtt a másik gyerek-tanárt 20-21 éveinkkel, majd komoly vitában, majd vidám élcelődés közt, melyen a rang- és korkülönbség mit sem változtatott. Az volt akkor az ország legfiatalabb tanártestülete, fiatal korban, erőben, egészségben, munkakedvben és szép reményekben s lelke mindennek a rokonszenves házfőnök, igazgató és szerető rendtárs».⁸

Lévay igazgatósága alatt kezdetben 8 piarista és 2 világi tanár tanított, a tanulók száma pedig 220 körül mozgott. A nagygimnáziumnak főgimnáziummá történt kifejlesztése óta (1884/85 és 1885/86) a tanári kar meggyarapodott 3 piaristával, a tanulók száma pedig meghaladta a 350-et. Az akkori veszprémi piaristák közül említésre méltók: Beck Alajos, Kiss Sándor, Ormándy Miklós, Pintér Kálmán, Sárfy Ignác, Hévizy János, Való Mihály, Czirbusz Géza, Körösi Albin, Takács József, Hénap Tamás, Szegess Mihály, Tölcséry Ferenc és Bolgár Mihály. Ezeknek java része Lévaynak mint újságszerkesztőnek munkatársa is volt.

Az igazgatói teendők nem jelentették Lévay számára a tanári munkából való kikapcsolódást. Az első négy évben németet és görögöt tanított, 1879/80-tól pedig – talán Trautwein János pesti igazgató hatása alatt – átvette a felsőbb, illetve legfelsőbb osztályok hittanítását és a hitszónoklást. Az első veszprémi VIII. osztályban magának tartotta fenn a német nyelv tanítását.

Pedagógiai irányának megismerése szempontjából nem érdektelenek azok a rövid programértekezések, amelyeket igazgatósága alatt az évvégi Értesítőkből tett közzé. Ezek a következők: 1. *A szüléknek* (1876/77, 1-8 l.). A dolgozatban egész konkrét formában szól «a szállásadó gazdákról és azoknak a nevelendőkhez való viszonyáról». – 2. *Feladata-e a középiskolának a nevelés* (1882/83, 1-10 l.). Lévay itt a legjogosabban száll szembe Tisza Kálmán miniszterelnöknek az 1883. évi középiskolai törvény (XXX. t.-c.) parlamenti vitája alkalmával elhangzott nyilatkozatával, «amely sem többet, sem kevesebbet nem mondott, mint azt, hogy a középiskolának tulajdonképpen nem feladata a nevelés». A szerző kimutatja, hogy nemcsak a középiskolának, hanem minden iskolának éppen a nevelés a főhivatása. – 3. *A veszprémi katolikus főgymnasium* (1883/84, 3-12 l.). Ez az értekezés arról számol be, hogyan készítette elő Ruttner Sándor, a katolikus főgimnáziumi bizott-

ság elnöke, hosszú évek gondos gazdálkodásával a hatosztályú gimnáziumnak nyolcosztályúvá való fejlesztését, hogyan vált lehetségessé a megyéspüspök, a káptalan, a papság, a város, a megye és a nagyközönség anyagi hozzájárulásával a renddel 1884. március 31-én kötött szerződés, amelynek alapján a minisztérium engedélyezhette 1884/85-re a VII., a következő évre pedig a VIII. osztály megnyitását. Ez a történeti beszámoló nagy hálával minden érdekeltnek megörökíti nevét, csak arról a Lévayról hallgat, akinek kezdetben magánérintkezésben, majd 1880 tavaszától kezdve a Veszprém hetilap hasábjain végzett céltudatos és lelkes munkája volt ennek a nagy ügynek talán legnagyobb tényezője.³ – 4. *Az időszaki értesítők* (1884/85, 3-13 1.). A gyakorlati nevelő világos okfejtésével kimutatja, hogy minden komoly szempont ellene szól az iskolai év három részre való osztásának. Csak az a kívánatos, hogy az iskolai évet két félévre osszák, s «az első félév végén adassék egyszer értesítő, a tanév végén pedig a szokásos rendes bizonyítvány». – 5. *Van-e szükség a latin és görög nyelvre?* (1885/86, 3-15 1.) Lévay, mint a klasszikus műveltségnek egész életén át leglelkesebb híve, arra az eredményre jut, hogy «a latin és görög nyelvnek tanulása gimnáziumainkban nemcsak nem felesleges, hanem szükséges, sőt . . . életkérdés . . . mi reánk, magyarokra». – 6. *A társadalom és a tanuló ifjúság* (1886/87, 3-12 1.). A kis dolgozat a testileg és lelkileg egészségesebb generáció érdekében sürgeti, hogy a szülők, azok helyettesei és a társadalom legyen az ifjúság épülésére és nem rontására. A nevelésről, a sajtóról, a tánciskoláról stb. leírt gondolatok mai nap is igen tanulságosak.

Nem jelentéktelen kultúrfeladatot oldott meg Lévay a «felnőttek oktatásának» 1880/81-ben történt újjászervezésével. Ezzel az ügyel ismételt próbálkoztak Veszprémben, a sikeres megoldás azonban csak akkor következett be, amikor özv. Tallián Pálné (megh. 1875) erre a célra 1000 forintos alapítványt tett s Lévay vette kezébe az ügyet. Neki ezen a téren már megfelelő tapasztalat állott rendelkezésre, mert az ottani Iparos-körben és a Nőegyletben már ismételt tartott előadásokat, illetve felolvasásokat. Ilyen előadások és felolvasások szervezésével oldotta meg itt is a kérdést. A munkába a tanári kart állította be s maga járt előjópéldával. 1880/81-ben 22-ből 7, 1881/82-ben 14-ből 4, 1882/83-ban 7-ből 2, 1883/84-ben 6-ből 4, 1884/85-ben szintén 6-ből 4, 1885/86-ban 4-ből 2 s végül 1886/87-ben 7-ből 2 előadás esett rá. Előadásai tárgyát főleg a csillagászat, az iparos osztály társadalmi kérdései, azután a sajtó s az egészségügy köréből vette, de szólott olyan kérdésekről is, aminő pl. a címkórság, a divat szeszélye stb.¹⁰

Igen jelentős fejezet Lévay életében újságírói, illetve újságszerkesztői működése.

Veszprémi tartózkodása harmadik évében, miután a tanári kar piarista tagjai szaktárgyuknak megfelelően munkatársakul álltak melléje, 1876. október 1-én átvette a II. évfolyamnál tartó «*Veszprém*») című «megyei hivatalos közlöny» és a vele kapcsolatos «*Hivatalos Értesítő*») szerkesztését. A szerkesztés vállalása a hetilap tulajdonosának és kiadójának, Krausz Árminnak kérésére történt. Egy év múlva, vagyis 1877. október 1-től Lévay a szerkesztéshez a kiadást is vállalta, ellenben a laptulajdonos személyében nem történt változás. Három évnél hosszabb szerkesztői munka után 1880. november 21-én megvált a laptól egy közte és a laptulajdonos közt «felmerült és önérzetét mélyen sértő magánügy miatt». Igen sokan akkor úgy gondolták, hogy Lévay a zsidókérdésről néhány héttel előbb írt két cikke miatt kényszerült távozni, azonban részint a távozó szerkesztőnek a lapban közzé tett nyilatkozatából, részint pedig Pintér Kálmánhoz írt bizalmas leveleiből (1881. június 20 és 1882. december 28) nyilvánvaló, hogy a távozás nem ezért történt,

hanem azért, mert egyesek pártpolitikai célokra akarták felhasználni a lapot a tulajdonoson keresztül, aki ezzel kapcsolatban Lévayt megsértette.¹¹

Miután azonban a laptulajdonos nyilvánosan megkövette Lévayt, az 1882. január 1-vel (VIII. évf.) újra átvette a «Veszprém» szerkesztését és kiadását. Ezúttal 1884 június végéig volt szerkesztő, amikor végre 6 évi és 8 hónapi szerkesztői múlt után véglegesen megvált a laptól. Az akkori távozás egyik oka, hogy a főgimnáziumra vonatkozó terve megvalósulásával nem volt már szüksége a lap kissé kényes érdekeltségére. Erre vonatkozólag írja 1884. január 9-én Pintér Kálmán rendtársának: «Rector kal directorságunk 10. évében megnyitjuk 1884 szeptemberben a 7-ik osztályt... Czélomnál lévén most már vale-t mondhatok a «Veszprém» szerkesztőségének. Jó mozzató eszköz volt, felhasználtam». De volt egy mélyebb és pozitív oka is: katolikus lapalapítás szándéka.

Az egész «Veszprém»-en látni az élénk szellemű és sokoldalú szerkesztő keznyomát, a vezércikkek azonban szinte kivétel nélkül tőle valók. Amilyen szép, nagyszerűen olvasható és pontos volt kézírása, olyan cicoma nélküli választékosággal, világossággal, szabatosággal és velős rövidséggel vannak megírva cikkei. Emellett széles látókör jellemzi őket. Lévay nemcsak az egyházi és a nemzeti ünnepek alkalmával tudja megütni a legszentebb érzelmek húrjait, hanem bölcsen szól hozzá az egyetemes magyar élet (pl. a magyar nyelv, a magyar ruha, a korrupció, a nemzeti közöny, a hanyatlás okai stb.), s főleg a megye és a város hétköznapi kérdéseihez. Ez utóbbiakhoz annál inkább hozzászólt, mert mint a város képviselőtestületének és a megye törvényhatóságának tagja, a városi és megyei életben is közszertetben és köztiszteltben álló tényező volt.

Legközelebb érezte magához a művelődés területét és a társadalmi kérdéseket. Az előbbi vonatkozásban természetsszerűleg az iskolaügy érdekelte legjobban, s itt is a veszprémi kiseddóvó és a főgimnázium voltak a legkedvesebb szívügyei. De volt komoly mondanivalója a népkönyvtárakat, a vidéki színészetet, a művészetet és a sajtót illetőleg is. Külön kiemelendő, hogy volt bátorsága ismételtén felszólalni – a «revolver»-sajtó ellen. A társadalmi élet vonatkozásában nagyon sürgette az egyleti élet kiépítését, ismételtén szólt a nő- és a cselédkérdésről (pl. sürgette a «cselédképzést»), megértő szívvel volt az árvák, a toloncok, a törvénytelen születésűek («a bűn gyermekei»), a munkások, a kisalkalmazottak, a kizsákmányolt gyermekmunkások ügyei iránt, küzdött a «potya», a pletyka, a párbaj, az öngyilkosságok ellen s szót emelt a vasárnapi munkaszünet és a helyes statisztikai felvételek érdekében. Nem voltak idegen területek tolla számára az egészségügy, a népjólét s általában a gazdasági élet. Így nem egyszer írt a nép elsatnyulása, azután az iszákosság, a munkaiszony, a kislutrik, az idegen majmolás, a luxus, az uzsora, az alkuszok és ügynökök ellen s bátran szállt síkra a váltóképeség korlátozása, a takarékoság, a biztosítás, a népkönyhák és az utcai tisztaság érdekében.

Kedves területei közé tartozott az önálló magyar ipar és kereskedelem, a borértékesítés ügye és a magyar fürdők. De komolyan tudott hozzászólni a háború, a halálbüntetés, az állatvédelem, a püspöki székek betöltése stb. kérdéseihez is. Készségesen állt rendelkezésre a gyűjtéseknek, s maga is nem egyet kezdeményezett. Ezen a téren legnevezetesebb volt az a kezdeményezése, amelynek a fővárosi sajtó bevonásával sikerült hazahozatni Vas Gereben hamvait. A piarista vonatkozású dolgokat mindig szívesen hozta. Egy dolog azonban mindig távol állott tőle: a napi politika.

A «Veszprém» hasábjain nem rejtette ugyan véka alá katolikus meggyőződését és papi mivoltát, sőt ez utóbbi egyenesen szálla is volt sokak szemében,¹² mégis itt

elsősorban magyarsága érvényesült. Ennek a magyarságnak jellemzésére mindössze három mozzanatot említünk.

Az első fajmagyarságára vonatkozik. Makói vérrokonai mind a magyar faj. szülőttei. Atyai nagyszülei Kozák András és Takáts Katalin, az anyai nagyszülők pedig Lévai Ferenc és Darótzai Erzsébet s a közelebbi és távolabbi rokonok közt ilyen nevekkel találkozunk: Csordás, Barótzai, Horváth, F. Kiss, Gazdag, Farkas, Vér stb. Lévay maga öntudatosan szerette magát «makói» vagy «alföldi magyar»-riak nevezni. Többi közt ez a vérségi mozzanat is magyarázza, miért tudta annyira – megérteni a magyar fajnak nagy életkérdéseit.

Azután idézünk néhány sort abból a diákéveire való visszaemlékezésből, amelyet 1879. augusztus 5-i temesvári látogatása alkalmával írt.

«Német volt itt még a levegő is, melyet magamba szívtam és hogy sem érzés, sem gondolkozásmódomat nem befolyásolta, azt annak köszönöm, hogy még gyermek voltam, aki német iskolatársaim közt a magyarságot képviseltem és védtem. Felejtethetetlenül vésődtek elmémbe és szívembe Csanád megye mostani püspökének, Bonnaz Sándor öexcellentiájának, akkor még főigazgatónak a német világ kellő közepén ezen buzdító szavai, melyeket hozzám mint tanulóhoz intézett: »Fiam, a magyaroknak becsületet szerezz! Ez volt és ma is ez a jelszó, mely alatt működöm.»¹³

Végül érdemes megmenteni a feledéstől gyakorlati hazafiságának azt a megkapó megnyilatkozását, hogy nemcsak cikkeket írt a magyar ipar pártolásáról, hanem Veszprémben gyártott daróc-szövetből csináltatta ruháit, amiben sokan követték. S amint az írásaiban annyiszor ismétlődő «magyarok Istene» kifejezés részéről nem egyszerű szóvirág, ugyanúgy a halina-ruha viselése sem volt nála valami póz, hanem az a meggyőződés, hogy alatta «jobban lüktet a magyar vér s szabadabban és mélyebben érez a szív».¹⁴

1884. július 6-án indult meg Lévay új lapja a «Veszprémi Közlöny». Ennek ő volt alapítója, szerkesztője és kiadótulajdonosa. A lap alcímében már messziről szembeötlik a két erősebb szedésű szó: «Katholikus hetilap». Belső munkatársak voltak dr. Rada István és Meszes Polikarp. Ez az állapot így tartott addig, amíg csak Lévayt az előljárói akarat Budapestre nem szólította. Akkor (1887. augusztus 21) Rada István megvált a laptól, Lévay lett a lap szerkesztője Budapesten, míg a veszprémi társszerkesztők Meszes Polikarp és Tölcséry Ferenc lettek, akikhez 1888. január 29-től kezdve Scherer (Sincerus) István járult. Lévay budapesti szerkesztői évei alatt is szorgalmasan írogatta cikkeit, de legfőképen «fővárosi levél a szerkesztőtől» című budapesti kedves beszámolóit. Amikor provinciális lett, megakarta szüntetni a lapot, mert a kormányzás gondja minden idejét igénybevette. A helyzet mégis úgy alakult, hogy Lévay a lap 1891. szeptember 6-i számában lemondott a szerkesztőségről s az addigi társszerkesztők vállalkoztak a további szerkesztésre és kiadásra. A valóságban azonban Lévay továbbra is «az áldozatkész és névtelen fenntartó szerepét töltötte be», vagyis a lap az övé volt. 1892 december második felében egy hirtelen támadt válság miatt a szerkesztők a fenntartó rendelkezésére bocsátották a lapot, aki felhatalmazta őket, hogy a «Veszprémi Közlönyt» az 1892. december 25-i számmal megszüntnek jelentsék ki. Ez meg is történt s Lévaynak «lelkétől lelkedzett gyönyörű magzatja» nyolc és fél éves fennállás után 1892 karácsonyán befejezte tagadhatatlanul szép küldetését.

Minthogy a régi és az új lap közt a legnagyobb különbség ez utóbbinak kifejezett katolikus jellege, azért érdemes meghallgatni a szerkesztőt, hogyan látja az akkori katolikus kérdéseket.

«Erős a meggyőződésem – írja mindjárt az első számban –, hogy a társa-

dalomnak ezerféle megoldatlannak látszó kérdését egyedül a keresztény vallás és morál szempontjából lehet helyesen és megnyugtatólag megoldani.»

Azután egymásután jelennek meg a katolikus közszellemről írt cikkei. Ezeknek alaptétele, hogy a magyar katolicizmus bajainak főoka a katolikus közszellem hiánya. «Szerintünk – mondja – a katolikus közszellem hiányának egyik oka a papság és a világi elem közt való ür, melyet kitölteni vagy áthidalni a katholicizmus érdekében elmulaszthatatlan kötelesség» (I. évf. 6. sz.). «Az ür kitöltésére, illő áthidalására első lépés a szeretetteljes leereszkedés a főpapság részéről az al-papsághoz, a fő- és al-papság részéről pedig a világi elemhez. Ebben látjuk mi a katolikus közszellem megteremtésének első és legfőbb garantiáját» (I. évf. 7.). «A katolikus közszellem megteremtésére elkerülhetetlenül szükséges a katolikus sajtó.» (I. évf. 8.) A katolikus közszellem megteremtéséhez hozzájárulhatnának az országgyűlés újjáalakulása alkalmával a papképviselők azzal, hogy először maguk tömörülnek, aiután pedig magukhoz vonnák a világi katolikus képviselőket. «Ha ezt megteszik, pedig vajmi könnyen megtehetik, rövid idő múlva testté válik a magyar *országgyűlési katolikus kör*, amely minden politikai párt katolikusait magában foglalhatja» (I. évf. 14.). «A katolikus közszellem megteremtésére, a katolikus érdekek megvédésére kétségkívül csak a katolikusok egyesülését tartjuk a legcélszerűbb eszköznek, de ennek megvalósítására nekünk megvan magunk saját felfogása, mely talán egyedül áll minden egyesülési rendszer közt. Kifejtjük. Mi azt szeretnők, ha minden városban, minden faluban, ahol a katolikusok önálló hitközséget képeznek, *katholikus kör* alakulna, amely egy elnök-, egy titkár- és egy pénztárnokból állna, akik ugyanazon város vagy falu katolikus lakosainak anyagi és szellemi érdekeit volnának hivatva előmozdítani részint tanácsadás, részint útbaigazítás, figyelmeztetés, segély s. a. t. által. Ezen körhöz fordulna minden *bármily ügyben* szenvedő katolikus hívő, és itt minden díj nélkül kapna felvilágosítást, tanácsot, szóval ügyének mikénti elintézésére vonatkozó mindennemű útbaigazítást nemcsak szóval, de a körülményekhez mérten tett által is» (I. évf. 14., 1884 szeptember 28.).

Egy negyedév múlva (II. évf. 1.) még részletesebb katolikus programot adott. Sürgette 1. a katolikus köröket, 2. a katolikus pártot, 3. a katolikus tanítóképzők szaporítását, 4. az ingyenes vagy mérsékelt díjú katolikus táp- és nevelőintézetek felállítását, 5. a katolikus munkásosztály, a katolikus iparosok és kereskedők támogatását és végül 6. a katolikus egyetem felállítását Szegeden.

Ezeket az elgondolásokat igyekszik a továbbiakban is napirenden tartani és kiegészíteni. Ezt teszi különösen a katolikus körök eszméjével kapcsolatban (pl. II. évf. 36. és köv. sz.), mint amely elgondolásának élénk visszhangja támadt a fővárosi katolikus sajtóban, különösen pedig a Breznay Béla által szerkesztett *Religióban* (pl. I. évf. 18., II. 36. stb.). A katolikus sajtó ügye is állandóan foglalkoztatta. Kár lenne, ha ilyen vonatkozásban a feledésbe merülne a következő gondolata: «Mit használ addig a katolikus ügyek intézéséről beszélni, míg nem latunk-Budapesten egy tekintélyes katolikus sajtó központot!» (II. évf. 24. sz.) Nagyon kedvelt témája volt a katolikus kongresszus összehívásának sürgetése az 1885. évi kiállítás alkalmával (II. évf. 17., 22., 28., 36. és 45. sz.), nemkülönben a katolikus intelligencia kérdése (II. évf. 40. sz.) és a katolikus íróknak a Szent István-Társulatban való tömörülése (III. évf. 33. és 49., IV. évf. 2. és 29. sz.). A katolikus iskolaügy most is állandó szívügye, s ebben a vonatkozásban különösen a Veszprémben felállítandó katolikus tanítóképzőért lelkesedik (IV. évf. 35. és 36. sz.). Az elfelejtett Ányos Pál emlékének megörökítését Veszprémben igen nagy szeretettel karolta fel (I. évf. 12., 22., II. 50. sz.).

A «Veszprémében hirdetett eszmekör természetesen a «Közlöny»-ben sem maradiéi, csak a régi gondolatok jobban elmélyülve, kiérettebben jelennek meg. Elegendő itt Léway néhány vezércikkének témájára utalunk. Így síkra száll a váltóképesség korlátozása (I. 18.), a magyar iparcikkek vásárlása (II. 9.), a családok egészséges vére (III. 9.), a szövetkezeti eszme (III. 32.), a tűzkárosultak segítése (IV. 30. és köv.) érdekében s ír a leánykereskedelem (II. 34.), a magyar megbízhatatlanság (II. 48.), a botrányt okozó részegesek (II. 49.), az öngyilkosságok (III. 2., IV. 9. és köv.), a gyakori vasúti szerencsétlenségek (III. 5.), a szellemi proletárok (III. 27.), az uzsora (III. 51.), a zsidó gimnázium és egyetem (IV. 3. és 4.), a fehér rabszolgaság (V. 11.) ellen.

A veszprémi eseményekkel kapcsolatban okvetlenül meg kell emlékeznünk Léway édesanyjának haláláról. Alighogy megjelent az a cikke, amelyből életének legnagyobb műve, a katolikus kör született meg, hírül kellett vennie, hogy édesanyja 1884. október 1-én Makón meghalt. A kegyeletes fiú fájdalomával megsiratta, eltemette azt, akit legjobban szeretett, akinek nevét hálából viselte, akit hosszú özvegysége alatt állandóan támogatott s évenként legalább a nagyvakációban mindig meglátogatott. Semmi kétség nincsen benne, hogy Léway nemes, lovagias és szociális gondolkozásának alakulásában jelentős szerepe volt ennek az egyszerű, jámbor és erőlelkű nőnek.

Léway az 1887/88. évre 45 éves korában Budapestre került Trautwein János gimnáziumi igazgató utódjának.

Az első évben ugyanolyan volt a beosztása, mint elődjének az előtte való esztendőben: a hatalmas intézet vezetése mellett a VIII. osztályban tanította a hittant és a németet. A következő három év alatt ezekhez járult még a VII. osztályos hittan is.

Léway új állomáshelyén meg akarta valósítani egyik régi tervét, nevezetesen az addig használatos nyelvi és módszertani szempontból elavult hittani könyvek helyett újakat akart írni. Ennek a szép tervnek egyik értékes előmunkálata volt «A hittanár hivatása középiskoláinkban» című programértekezése budapesti iskoláink 1887/88. évi Tanúsítványában (3-18 1.). Ilyennemű írásai közt ezt tartjuk legértékesebbnek. A tapasztalt nevelő bölcseségével és a gondolkozó fő világosságával négy kérdésre ad feleletet: «Milyen legyen a hittanár 1. magamagában, 2. saját tantárgyával, a hittannal való viszonyában, 3. a középiskolában előadott többi tantárggyal való viszonyában és 4. tanítványaival való viszonyában». Az értekezést ezekkel a szavakkal fejezi be: «A hittan helyes tanítása nemcsak az erkölcsi, de a szellemi központot is képezi az intézetben ... Ne tekintse tehát senki csekélynek és mintegy függeléknek a hittant és legkevésbé tekintse ezt maga a hittanár». Hogy a hittankönyvírást megkezdhetette, következtetni lehet naplójának 1889 március 5-én kelt következő bejegyzéséből: «Voltam a Rendfőnök Úr ő nagyságánál megkérni, fogadja el kiadandó hittanom neki ajánlását. Elfogadta».¹⁵ 1889 tavaszától kezdve azonban a katolikus kör annyira igénybe vette minden idejét, hogy a dicséretes tervből nem lett valóság.

Igazgató-tanársága mellett első budapesti éve alatt konzultor, utána pedig asszisztens volt a tartományfőnöki tanácsban. Ilyen minőségében a rendi fiatalok tanulmányi ügyvezetőjének tisztjét töltötte be.

Erre az időre esik a budapesti katolikus körnek alapítása is.

Mínthogy a katolikus köröknek Léway által még 1884. szeptember 28-án fölvetett eszméjét mások nem valósították meg, s minthogy elgondolása szerint az első ilyen körnek az ország fővárosában kellett megalakulnia, 1887 őszén a tettek

mezejére lépett. Vonzó egyénisége rövid időn belül elsősorban a piarista diákok szülei közül olyan tekintélyes csoportot tudott maga köré toborozni, hogy 1887. december 15-re gimnáziumunk dísztermébe elő értekezletre hívhatta össze híveit. Ez az előértekezlet megbízta őt tizedmagával a katolikus kör alapszabályainak elkészítésével. A bizottság Léway lakásán való többszöri tárgyalás után 1888. április végére elkészült a reá bízott feladattal. Az alapszabályok szerint «A katolikus kör /célja elsősorban a főváros, azután a magyar korona területén lakó katolikusok szellemi, társadalmi és anyagi érdekeinek előmozdítása ... a politika teljes kizárásával». Célját a kaszinói jellegű társas összejövetellekkel, játékonkodással és tanácsadással óhajtja megvalósítani.

1888. május 27-én (Szentháromság vasárnapja) meg lehetett tartani az alakuló közgyűlést. Ez is dísztermünkben folyt le kb. 8Q előkelő katolikus férfiú jelenlétében. Az alapszabályok egyhangú elfogadásával a kör megalakult, s az ügyek további intézésére Léway elnöklete alatt egy 25 tagú szervezőbizottság kapott megbízást.

Az alapszabályok megerősítése jobban elhúzódott, mint ahogy ezt látni lehetett volna. A belügyminisztérium egy ideigpihentette az ügyet, majd véleményezésre átküldte a prímáshoz, s csak ennek kedvező véleményére adta meg a megerősítést 1888. december 18-án.

Az alapszabályok megerősítése után megindult a szervezési munka, amelyben Léway oldala mellett különösen Kanter Károly belvárosi káplán mint a szervezőbizottság jegyzője buzgólkodott nagy odaadással. Ez a munka igen szépen haladt előre, de az elnök személyét illetőleg nehézségek merültek fel. Úgy látszik – a kudarcba fulladt katolikus kaszinók miatt az előkelőbbek kezdetben nem akartak vállalkozni az elnökségre. Szapáry Géza, majd Desseffy Aurél grófok a puhatolódzásra nem-mel feleltek. Minthogy pedig a választó közgyűlés megtartása már sürgőssé vált, Léwaynak bele kellett törődnie abban, hogy a szervezőbizottság őt jelölje az elnökségre.

A választó közgyűlést 1889. május 7-én nálunk tartották meg s az elnök Léway lett. ő azonban ezt a megoldást csak ideiglenesnek tekintette addig az ideig, amíg a katolikus világ valamely előkelőségét nem sikerül megnyernie elnöknek. Úgy tervezte t. i., hogy amikor meglesz a keresett elnök, ő maga leköszön az elnökségről s ügyvezető alelnökké lesz. Erre való tekintettel nem is engedte betölteni az alelnöki széket. Ugyanakkor megválasztották a 60 tagú választmányt is. A rendes tagok száma akkor 260 volt, akikhez járult 95 pártoló és 5 alapító tag. Léway lelke ujongott az örömtől, amikor ezekről az eredményekről beszámolhatott lapjának s alázatos lélekkel írta: «Non nobis, non nobis, sed nomini tuo da glóriám!»

A megnyitást előkészítő események egymást érték. Léway a szerviták bérházában a városháza felé néző rész I. emeletén kibérelte a kör első helyiségeit, amelyek egy nagy olvasóteremből, egy játszóteremből, egy titkári irodából és egy szolgálakásból állottak. Az igazgató választmány megválasztotta Gyürky Ödön újságíró titkárnak, Gabler Lajost, a Szent Vince Egylet titkárát pedig pénztárosnak. Gondoskodás történt a kör helyiségek ízléses berendezéséről is. Miután pedig minden előkészület megtörtént, 1889. október 1-én a szerviták templomában tartott Veni Sancte után Léway átadhatta a Budapesti Katolikus Kört rendeltetésének,

A megnyitás napja volt talán Léway életének legnagyobb napja. Elnöki beszédének egyes részei a lehető legnagyobb hatást gyakorolták a jelenlévőkre. Különösen áll ez beszédének következő részeire: «*Magyarország addig volt hatalmas, amíg katolikus volt.* Történelmünk legszebb lapjai, múltunk legfényesebb pontjai és legbüszkébb emlékei mind ezt bizonyítják ... Az állam törvényeinek nincsenek

lelkiismeretesebb követői, mint a katolikusok és mégis nekünk katolikusoknak kell vallásunk miatt pirulni, szégyenkezni és mindenütt mellőztetni. . . Elleneink főereje a mi gyengeségünkben, a mi szétszórtságunkban rejlett és rejlik még ma is».

Az ezután megindult igen élénk kör-i élet (1889. október 23-án volt az első társasvacsora 66 terítéssel, november 30-án az első felolvasó est az autonómiáról), úgyszintén Simor János hercegprímásnak, főpapjainknak (pl. Haynald, Schlauch, Császka, Schopper, Steiner stb.), káptalanjainknak és a katolikus vezető férfiaknak erkölcsi és anyagi támogatása, nem különben a körben tett látogatásaik a további taggyűjtés terén toborzó erőt jelentettek. A körnek éltető lelke Lévay volt. Minden szabad percét a körnek és azon keresztül a szervezkedő katolicizmusnak szentelte. A katolikus kör szélesebb és szélesebb körben hallatta szavát. Lévaynak az a törekvése,¹⁷ hogy a szentkorona hazahozatalának 100 éves jubileumát 1890. február 20-án országos ünnepséggel üljék meg, az akkori áldatlan politikai viszonyok miatt nem járt sikerrel, azonban a kör megünnepelte a nevezetes évfordulót. A sikertelenség nem keserítette el, hanem annál inkább sarkallta, hogy a kört beállítsa a katolikus autonómiáért való küzdelembe és egy katolikus nagygyűlés előkészítő munkájába. A kör olyan virágzásnak indult, hogy már az első rendes közgyűlés kénytelen volt 1890. január 29-én a szervitáknál kiveendő nagyobb helyiségek mellett dönteni. Az átköltözés ugyanezen év-augusztusában megtörtént.

Lévay a kör alapításával kapcsolatos munkáját csak akkor tartotta befejezettnek, amikor a II. rendes közgyűlés (1891. március 8) után két napra (március 10) végre másfélévi ismételt kopogtatás után sikerült megnyernie gróf Esterházy Móricot az elnökség elfogadására. Az elnökség ügye ünnepélyes formában 1891. október 3-án nyert elintézését, amikor is az összehívott rendkívüli közgyűlés a hitvalló grófot elnöknek, Lévayt tiszteletbeli elnöknek, Pintér Kálmán rendtársunkat ügyvezető alelnöknek választotta. Az a régibb terv, hogy Lévay lesz az alelnök, utóbbinak tartományfőnökké történt választása miatt akkor már nem volt időszerű.

Az alapító provinciálisságának terhes évei alatt a Katolikus Körben keresett és talált felüdülést. Emellett boldog érzéssel láthatta, hogyan alakul a megindított szervezkedés országos mozgalommá. 1894-ben a Budapesti Katolikus Kör nyomán keletkezett vidéki körök meghaladták a 200-at.¹⁸ Az 1884-ben elvetett mustármag terebélyes fává nőtt s a megnyitó beszéd szavai «Legyen ezen első katolikus kör anyaköre sok, nagyon sok vidéki körnek is» – az álom világából a nagy valóságok közé léptek.

Lévay életében nevezetes határkö volt 1891. július 23-a. Miután az aznap a rendi «kiskáptalan» által szinte egyhangúlag provinciálisnak újraválasztott Kalmár Endre kimerültségére való hivatkozással a választást nem fogadta el, a káptalani atyák az elrendelt új szavazásnál 21 szavazatból 14-gyel Lévayt választották meg három évre. Az 1894. évi tartományi káptalan újra megválasztotta őt tartományfőnökké, és pedig 60-ból 56 szavazattal.

Amikor Lévay a piaristarend magyar rendtartományának élére került, nálunk nem egészen egészséges jogfejlődés miatt teljesen testületi kormányzás uralkodott. A tartományi főnök előjárói joghatóságának elhomályosulásával *primus inter pares* volt tanácsosai közt s szinte minden kormányzati ténykedésében alkalmazkodott a 7 asszisztensből («kormánysegéd») és 3 konzultorból («kormánytanácsos») álló «kormánytanács» (konzisztórium, «rendkormány») határozataihoz. Lévay alatt ez a rendszer még tovább fejlődött azzal, hogy a tartományfőnöki tanácsba belekerült a volt provinciális is, és hogy a minden hét szerdáján tartott konzisztóriumúlésekkel az ilyenfajta tanácskozások a múlthoz viszonyítva megkétszereződtek.

Ebben a rendszerben egész természetes, hogy Lévainak nem minden elgondolásából lehetett valóság, s hogy nem minden alatta történt alkotás az ő kezdeményezésére történt. Ezért provinciálisságának tárgyalásánál lehetőleg ki akarjuk emelni az ő alkotásait s nem hallgatjuk el valóra nem vált, de jellemző terveit.

Lévay provinciálisságának alkotásai közül azok a legnagyobb jelentőségűek, amelyek kispapnevelésünknek általa négy éven át vezetett előbbi ügykörével kapcsolatosak. Nevezetesen az 1893. július 13-18-án tartott teljes konzisztóriumban határozatba ment a váci novíciátus kibővítése és a rendbe való fölvételnek az 1859-66. évekhez hasonlóan a IV. és V. oszt. tanulóokra való kiterjesztése, aztán a kecskeméti Stúdiumnak megnagyobbítása, illetve a gimnazista kispapok egy részének más rendházba való elhelyezése s végül a nyitrai teológiai intézetnek megszüntetése és helyébe a kolozsvári és budapesti Kalazantiumok felállítása.

A novíciátus kibővítésével már az 1894/95. évben 32 novícius fölvétele vált lehetségessé. A Stúdium nagyobbítása csak részben sikerült, s így 1895/96-tól az eredetileg tervezett Nyitra vagy Veszprém helyett Rózsahelyen meg kellett szervezni a második Stúdiumot. A kolozsvári Kalazantium 1894/95-ben, a budapesti pedig 1895/96-ban nyílt meg. A Kalazantiumok jelentették a legnagyobb változást a múlttal szemben, amennyiben az addigi kétévi hittudomány és kétévi egyetem helyett bevezették négy éven át a kettőnek párhuzamos végzését.

Nem kétséges, hogy a Kalazantiumok felállításának eszméjét maga Lévainak vette a ciszterciaktól, akiknél a párhuzamosság rendszere a főiskolai tanulmányokban már 1889 óta megvolt,¹⁹ s hogy az előbb említett egész alkotássorozat, amely a rendnek óriási anyagi áldozatba került (pl. csak a kolozsvári Kalazantium épületét 65.000 forintért vettük), aligha ment volna végbe az egyházas gondolkodású és vállalkozó szellemű Lévainak nélkül. A részletes szervezési munkát aztán már volt kispaptársa és provinciálissága alatt legnagyobb segítője, Fekete Endre végezte.

Növendéknevelésünknek ez az új alapokra való fektetése Lévainak egyik legjelentősebb tevékenységének, nevezetesen a rendből való távozások és a sajnálatos aposztáziák elleni küzdelmének leglényegesebb mozzanata. A rendtartománynak t. i. már évtizedes betegsége volt az a súlyos vérvesztés, amely sokaknak hűtlen zászlóelhagyásából állott elő, s az említett intézkedések meg akarták előzni a bajt a minőségileg jobb szerzetesnemzedék nevelésével és pótolni az emberhiányt a mennyiségileg nagyobb utánpótlással.

Lévainak egyébként is férfias elszántsággal küzdött a baj ellen. Így körleveleiben ismételtelen szolt a kérdésről, különösen pedig az 1893. szeptember 1-én kelt körlevelében, s gyakori látogatásai különösen a növendékházakban, atyai gondoskodása a rendtagokról és törekvései a családiasabb rendházi élet megteremtésére – a kérdés megoldásának szolgálatában is állottak. Ebből a szempontból nem érdektelen az az egyébként egyházi és magánjogi nehézségekkel eléggé nem számoló, de jellemző indítványa, amelyet a növendéknevelés reformját elhatározó konzisztóriumban tett s amely szerint «felhatalmazást kér a rendi kormánytanácstól arra, hogy a rendet hűtlenül elhagyók ellen nevelési költségek visszatérítése ügyében pert indíthasson s indítványozza, határozza el a kormánytanács, hogy a jövőben az ünnepélyes fogadalmat tevők közjegyző előtt kötelezzék magukat írásban a neveltetési költségek visszatérítésére az esetben, ha a rendet elhagynák». Erre az volt a válasz, hogy «az indítványt akkorra kell halasztani, amikor a katolikus autonómia létre jön».

Lévainak a rend római Generálisához, a nagynevű Ricci Mórhoz való viszonyában teljesen elődje és elődjei nyomdokain járt. Mindössze az az egy új dolog tör-

tént, hogy az 1892. évi egyetemes káptalan óhajának megfelelően 1893 elején felújította az elhunyt külföldi rendtagokért való misézésnek az idők mostohasága miatt közben feledésbe merült gyakorlatát. Ez a végrehajtás azonban félreértésekre adott alkalmat s ügylátszik emiatt kérte a nagykárolyi rendház az 1894-es káptalanon, hogy «bizonyos központosítási irányzatokkal szemben» mondja ki a káptalan «az addigi állapot érintetlen fenntartásának szükségességét». A káptalan ezt meg is tette s Lévay, aki elődeihez hasonlóan addig «tartományi rendfőnök»-nek írta magát, az 1894. október 6-i konzisztóriumban bejelentette, «hogy hivatalos aláírásában használt *tartományi* jelzöt, mint amely magyar nemzeti szempontból félremagyarázásra adott es adhat a jövőben is okot, ezentúl aláírásában kihagyja s a rendházakhoz intézendő hivatalos leveleiben tisztán a *rendfőnök*, a renden kívül folytatandó hivatalos levelezéseiben pedig: *a magyar kegyestanítorrend főnöke* aláírást fogja használni».

A múlthoz viszonyítva a kormányzat terén óriási haladást jelentett az a körülmény, hogy Lévay provinciálisságának első három éve alatt az előírásoknak megfelelően hivatalosan meglátogatta a rendtartományak mind a 24 rendházát, közülük a vidéki növendékes házak mindegyikét (Vác, Kecskemét, Nyitra, Kolozsvár) a három év alatt négyszer és a Kuszodiátust minden év őszén. Ezekről az igen gondos vizitációkról szóló beszámoló a konzisztórium i jegyzőkönyvekben mindenkor értékes adatokat fognak szolgáltatni az egyes rendházak történetéhez.

Napjainkig úgy él Lévay a rendtartomány emlékében, mint az atyai gondoskodás mintaképe. Ez érthető is a következő néhány adatból. Az 1892. január 30-i konzisztórium határozatba ment, hogy a novíciusoknak ezentúl a nehéz és rongyolódó posztó helyett szövetet adnak reverendaanyagul. Az 1892. október 8-i konzisztórium elhatározta, hogy 1892. november 1-től a rendi fiatalok reggelire az addigi péksütemény («buci») helyett meleg tejeskávét és kiflit kapnak. Ez a két intézkedés és a kispapokkal kapcsolatban több hasonló – Lévay kezdeményezése volt. Az ismételten említett 1893. júliusi teljes konzisztórium bevezette a lustrum, az előjárói díj és a helyi pótlék intézményeit, amire Lévay nélkül aligha került volna sor. Ezek közül a rendtársak különösen a lustrumért voltak hálásak, vagyis az öt évenként emelkedő korpótlékért, amely az idősebbek anyagi helyzetén segített, a fiatalokat pedig ösztönözte a tanári oklevél megszerzésére, mert a lustrum csak a tanári oklevéllel kezdődött. Azután ebben az időben nagyon érezhetően felszöktek a rendtársaknak kiutalt fürdő és gyógykezelési, úgyszintén a tanulmányi segélyek. Ez utóbbi vonatkozásban pl. 1893. nyarán 4 rendtag járt Görögországban, 1894-ben pedig ketten Olaszországban.

Lévay tartományfőnöksége alatt legalább is iskoláink felénél említésre méltó dolgok történtek. Nevezetesen: a rózsahelyi algimnázium és a sátoraljaújhelyi nagyimnázium esetében 1891/92-ben megindult a főimnáziummá való fejlesztés, a debreceni algimnáziummal kapcsolatban megkezdődtek az ilyen irányú tárgyalások, a budapesti és a temesvári nagy építkezések előkészítése tovább jutott, Kolozsvárt illetőleg új szerződést kötöttünk a Státussal, Nyitrán a konviktust átengedtük a gimnáziumnak, Kecskemét, Nagykároly, Sátoraljaújhely, Tata, Vác és Veszprém új épületet, illetve épületrészt kaptak. Ha ezek az ügyek nem is voltak Lévay kezdeményezései, neki mégis elég sok gondot okoztak és örömet szereztek. A veszprémi építkezést külön figyelemmel kísérte és támogatta. Ugyancsak az iskolaügyekhez tartozik, hogy az ő idejében Nagy-Szent-Miklós, Félegyháza és Szabadka hívott bennünket gimnáziuma vezetésére, de emberhiány miatt a meghívásnak nem tehattünk eleget. Legkomolyabb volt a szabadkai meghívás.

Az 1891. április 18-i és 20-i konzisztórium i jegyzőkönyvek tanúsága szerint már akkor hívott bennünket Szabadka városának küldöttsége gimnáziuma átvételére. Kalmár Endre azonban sajnálattal volt kénytelen kijelenteni a konzisztórium i határozatot, mely szerint emberhiányunk miatt sem akkor, sem a közelebbi években az átvételre nem vállalkozhatunk. Lévay alatt 1894 tavaszán ez az ügy újra időszerűvé vált. A meghívásra adandó választ az 1894. május 5-i konzisztóriumban a káptalan utáni időre halasztották. Lévay buzgólkodására az 1894. július 24-26-i teljes konzisztórium elvileg beleegyezett az átvételbe s ez utóbbit a szerződéses megállapodástól tette függővé. Amikor pedig 1894. október 26-án a szabadkai küldöttség határnapot kért a tárgyalásokra, a november 3-i konzisztórium azt az álláspontot foglalta el, hogy a határnap kitűzésére csak akkor kerülhet sor, ha megérkezik a minisztérium válasza az átadást kimondó, de megfélebbezett közgyűlési határozatra. Közben meghalt Lévay, akinek a szabadkai letelepedés annyira szívügye volt, s az 1895. július 15-18-i teljes konzisztórium újra az 1891. áprilisi álláspontjára helyezkedett. Valószínűnek látszik, hogy ha Lévay élt volna, az ő lelkesedése győzött volna a konzisztórium túlzott józanságán.²⁰

Törekvéseinek jellemzésére sok-sok terve közül (pl. rendi illemtan kiadása, rendi takarékpénztár létesítése stb.) csak azt az egyet említjük, amely legközelebb állott szívéhez. Az 1893. júliusi teljes konzisztóriumban javasolta, «hogy indítson meg a rend egy tan- és nevelésügyi hetilapot». A tanácsnak az volt a véleménye, hogy «habár helyesli az eszmét», de «a napirenden levő vallási kérdések által felizgatott szenvedélyekre való tekintettel nem tartja megindíthatónak a lapot». Lévay ezzel a tervvel már az 1876-i káptalanon, a veszprémi rendházon keresztül próbálkozott, de az eszméből akkor nem lett valóság, noha a káptalan azt «a leendő rendkormány figyelmébe ajánlotta». Az előbbi konzisztórium i nemleges válasz után az 1894-es káptalan elé terjesztette az eszmét azzal az indokolással, «hogy a katolikus szellemű nevelés és tanítás is megvédje a maga álláspontját az uralkodó áramlatokkal szemben». Az indítványt a káptalan 32 szavazattal 27 ellenében elejtette, de Lévayt ez nem bírta rá visszavonulásra, mert mindjárt bejelentette, hogy három év múlva a «kiskáptalanon» újra elő fogja hozni. Halála miatt ezt már nem tehetette meg, s a konzisztórium ellenkező felfogása miatt nem is került napirendre, noha ő ezt halála előtt kérte.

Életének utolsó évében az 1894. évi káptalan óhajának megfelelően nagyon sokat fáradozott, hogy a milleniumra megírassa rendtartományunk történetének legalább egy részét. Már 1894 augusztában megbízta Takáts Sándort a magyar rendtörténet megírásával azzal a kikötéssel, hogy a millenium alkalmával legalább egy kötet jelenjen meg. Ugyanakkor megígérte az akkori hivatalos rendtörténetírónak, Csaplár Benedeknek is, hogy az ő latin rendtörténetét, amelyre két évvel előtte a kegyes iskolák 300 éves jubileumára (1897) való tekintettel kapott rendi megbízást, szintén hajlandó kiadatni, ha a milleniumra elkészül. Sok fáradozásának meglett az az eredménye, hogy Takáts elkészült a milleniumra a Pesti kollégium történetével s hogy Csaplár értekezése sem tolódt ki ad Graecas Kalendas.²¹

Az anyagiak terén meg kell emlékeznünk arról, hogy az ő idejében vettük 1893. június 18-án kelt szerződéssel 300.000 forintért az orczi birtokot (1160 kat. hold). Ez egy régibb keletű tervnek volt valóra váltása. Bár Lévay sokat fáradt azért, hogy elnyerjük a királyi engedélyt a kusztodiátusi törzsvagyonnak ebbe a vételbe való fektetéséhez, a királyt ezt csak 1896. szeptember 30-án Szinajában kelt legmagasabb elhatározásával engedélyezte.

Ugyanilyen vonatkozásban említésre méltó még, hogy Lévay az 1894. évi

káptalanra elkészítette a Kusztodiátus gazdasági és egyéb viszonyainak ismertetését az 1887/88.-1893/94. gazdasági évekről. Ilyen részletes ismertetés addig nem szerepelt a káptalanokon, s utána is hosszú évek teltek el, míg hasonló ismertetés készült birtokunkról. Ezt az intézkedést a következőképp indokolta: «Most, midőn édes magyar hazánk ... a milleniumra készül, elengedhetetlen kötelességemnek tartottam kusztodiátusunkról oly kimerítő jelentést tenni, hogy ... az egész szerzet tisztán ... lássa, mink ... van s azt hogyan kezeljük».

1895 tavaszán már ki voltak jelölve azok a rendházak, amelyekben Húsvét után vizitálni fog, amikor április elején hirtelen láz támadta meg. Április 3-án még elnökölt a konzisztóriumban, április 9-én azonban már ezt írta be naplójába: «Egy hét óta betegeskedem; a fűtést korán hagytam el». Nagycsütörtökön (április 11) még megáldozott a közös szentmisén, Nagypénteken azonban már ágynak dőlt. A rendtársak nem tudták elgondolni, hogy ez az edzett ember kidőljön soraikból, s az orvosok mindent megtettek talpraállítása érdekében.²² Ómaga azonban nem bízott fölépülésében. Így született meg május 1-én a következő levele:

«Főtisztelendő Rendkormány! Ha az imádandó Isten, aki az élet és halál fölött rendelkezik, bűnös lelkemet magához szólítja, keresztény katolikus hívőhöz illő alázattal és megadással fogadom. – Legyen meg az ő szent akarata! – szerzetesnek, ha rendfőnök is, nem lehet végakarata. De azért halálos ágyon kifejezheti kívánságát. A Főt. Rendkormány bölcsességétől függ, mit és mennyit valósítson meg abból. – Ilyen értelemben teszem meg én is utolsó kívánságomat. – 1. Temetésem után teljes konsistoriumban válasszák meg a Vicarius Provinciálist. Szívem mélyéből ajánlom Fekete Endre kormánysegéd urat. – 2. A jövő kiskáptalanon hozzák fel újra a rend által kiadandó tan- és nevelés-ügyi lapot. – Szerkesztőnek Pintér Kálmán tanár urat ajánlom, aki ez esetben a Katolikus Kör alelnökségéről köszönjön le». – A3, pontban kéri, hogy hozassák fel temetésére Klára nővérét, férjezett Csordás Mihálynét és annak vejét, Baróti Jánost. Ez utóbbi felesége és említett nővérenek leánya, Piroska maradjon a temetés alatt otthon az öreg Treszka nővére mellett. – A4, pont apró adósságairól szól (pl. a budapest kisdéd-óvó egyesület alapítótagsági díjának hátraléka). – Az 5. és 7. pontban kéri, hogy holmijából emléktárgyakat kaphassanak rokonai. – A 6. pont így hangzik: «Ha a Főt. Rendkormány vagy a rend tagjai közül valaha valakit tudva vagy nem tudva megbántottam, kérem, bocsásson meg, valamint én is mindenkinek szívem mélyéből megbocsátok». – A 8. pont így fejezi be ezt a Lévyhoz méltó írást: «Végül Isten szent áldása legyen a Főt. Rendkormányon és az egész általam odaadással szeretett Renden».

Ennek a levélnek megírása után kb. két hétre jobbulás állott be. Ez azonban csak látszatjavulás volt, mert május 20-án hajnalban állapotja újra rosszabbra fordult s aznap este 9-kor szép lelkét visszaadta Teremtőjének korának 53., szerzetesi életének 34. évében.

Igényteleniségére jellemző, hogy hagyatékában mindössze 6-52 forintot találtak bélyegben és készpénzben.

Búcsúlevele szerint május 23-án történt temetése után mindjárt a teljes konzisztórium tagjai Frank Ferenc asszisztens-házfőnököt választották meg utódjának, miután Fekete Endre kitért a megtisztelő megbízatás elől.

Kevés előljárót sirattak meg a magyar rendtartomány tagjai olyan őszinte részvétellel, mint Lévyt. De gyászba borultak mindazok az intézmények, amelyeknek buzgó tagja volt (pl. a IV. kerületi iskolaszék, a Szent István-Társulat tud. és irod., szakosztálya és magának a Társulatnak választmánya, az Oltáregylet stb.)»

különösen pedig Veszprém városa és a Budapesti Katolikus Kör. Ez az utóbbi 1895. május 25-én megható gyászünnepséggel búcsúzott a «katolikus körök atyjától». Az 1894-i káptalanban Léway Imre provinciális programját így fogalmazta meg: «A szerzetet külsőleg, belsőleg oly józan reformokra előkészíteni, melyeknek segítségével, bármint végződjenek is a társadalmi válságok, a tanítás és keresztyény nevelés magasztos elvei rendünkben és rendünk által megvalósulhassanak». Ezt a célt nem érte el. Az azonban megadatott neki, hogy egy ifjúkori ígére tét egész életén át híven megtartsa. A csanádi egyházmegye gyermekszemináriumából való távozásakor Németh József későbbi felszentelt püspöktől ezekkel a szavakkal búcsúzott: «Ne vegyék hálátlanságnak, hogy piaristának megyek, de én Egyháznak mindig hű szolgája fogok maradni». Valóban nemcsak szerzetének nagy fia, hanem az Egyháznak hű és – tegyük hozzá – okos szolgája volt.

¹ Schütz A. és társai: Szentek élete. Budapest 1933. IV. k. 64. 1.

² Léway eddigi életrajzai a következők: *a)* Az Úrban elhunyt rendtagok kegyeletes emlékezete. Bp. 1896. 24-31. 1. Ez az életrajz a legerjedelmesebb, s azért is értékes, mert Léway titkárának és bizalmasának, Vámos Károlynak tollából való. *b)* Léway Imre emlékezete a Budapesti Katolikus Körben. Bp. 1895. Ebben a 31 1. terjedelmű és az 1895. május 29-i gyászünnep alkalmával kiadott füzetben található Pintér Kálmánnak Léway életéről szóló felolvasása (5-16.1.), Körösi Albinnak Léway halálára írt költeménye (17-19.1.) és Gyürky Ödön felolvasása Léwaynak a kat. egyleti élethez való viszonyáról (21-31. 1.). *c)* Pintér Kálmán: Léway Imre emlékezete. Megjelent budapesti gimnáziumunk 1894/95. évi Értesítőjében, 449-453. 1. *d)* Szinyei József: Magyar írók. VII. k. Bp. 1900.1142. 1. *e)* Illés József: Léway Imre emlékezete. Emlékbeszéd a Budapesti Piarista Diákszövetség 1930. március 23-i közgyűlésén. (A Diákszövetség hatodik esztendeje. Bp. 1930. 9-13. 1.). – A* jelen dolgozat a felsorolt életrajzok adatait kiegészítette elsősorban a rendi központi irattár gazdag anyagával.

³ A Makóval kapcsolatos adatokat dr. Csepregi Imre helybeli prelátus-plébános szíves közlésének köszönjük.

⁴ Kováts Sándor: A csanádi papnevelde története, Temesvár 1908. 528-530. 1.

⁵ A kérdésre nézve 1.: *a)* Purgstaller József provinciálisnak 1866. március 11-i levelét a váci házfőnökhöz; *b)* Szaiff Ev. János váci házfőnöknek 1866. március 14-i válaszát; *c)* Purgstallernek 1866. március 17-én a Generálishoz írt részletes felterjesztését és *d)* a Generálisnak az 1866. május 3-i konzisztórium i jegyzőkönyvben található válaszát.

⁶ Hénep Tamás: Léway I. emlékezete (a veszprémi gimnázium 1895/96. évi Értesítőjében. 17-37. 1.). 16. 1. Ez az értekezés elsősorban Léway eszméivel foglalkozik.

⁷ Vámos i. m. 26. 1. Hénep i. ni. 20-25.1. Závodszy Károly ismertetése a Figyelő II. (1872) évf. 557-559.1. Fekete Endre ismertetése a Reform 1872. évf.-ban. Takáts S.: Budapesti piarista kollégium története. Budapest 1895. 433. 1.

⁸ Pintér K. idézett felolvasásában. 13. 1.

⁹ Léway első írása a főgimnázium ügyéről a «Veszprém»-ben 1880. május 2-án (VI. évf. 18. sz.) jelent meg. Azóta az ügy állandóan napirenden volt. Ilyen irányú cikkei közül említésre méltók: VI. évf. 21-22., VIII. évf. (1882) 19., X. évf. (1884) 15. sz.

¹⁰ L. a Veszprém V. évf. (1879) 39. és 51. sz. és a veszprémi gimnáziumi Értesítőket 1879/80-tól kezdve.

¹¹ L. Léwaynak a zsidókérdésről a VI. évf. (1880) 40. és 41. sz.-ban írt érdekes vezércikkeit és Hochmuth Ábrahám veszprémi rabbinak válaszát a VI. évf. 42. sz.-ban. Léwaynak ilyen irányú előbbi cikkei még: a IV. évf. (1878) 26. és 30. sz.-ban.

¹² Hénep i. m. 28. 1.

¹³ Veszprém VI. évf. 33. sz.

¹⁴ Vámos 27. 1., Hénep 31. 1., Veszprémi Közlöny IV. évf. 39. 1.

¹⁵ Ebben a naplóban az 1889-1895. évekről vannak egészen rövid, de értékes följegyzések.

¹⁶ A Budapesti Kat. Körnek története nincs megírva. Az itteni adatok részint a Veszprémi

Közlöny «Fővárosi levél a szerkesztőtől» c. rovatából, részint Lévay naplójából valók. Sajnálatos, hogy a Katolikus Lexikonnak Kat. Körök c. cikke a kezdeményezést illetőleg teljesen tájékozatlan.

¹⁷ L. Lévay cikkét a Veszprémi Közlöny VI. évf. 22. sz.-ban.

¹⁸ Gyürky i. m. 26. 1.

¹⁹ Mihály fi Ákos: A papnevelés története és elmélete. Bp. 1896. II. k. 506 és köv. 1.

²⁰ L. a szabadkai községi főgimn. 1894-95. évi Értesítőjében az intézet azévi történetét a 125-137 l.-on.

²¹ L. az 1894-i káptalani jegyzőkönyvön kívül az 1892. november 12., 1894. augusztus 18., 25., december 1., 7. és 1895. január 25. napjain tartott konzisztóriumok jegyzőkönyveit. Csaplár Analecta quorundam memorabilium Historiae Ordinis Religiosi Schol. Piar. Provinciae Hungariae c. értekezése az Eph. Cal. 1904-1906. évfolyamában jelent meg.

²² Lévay betegségét és halálát illetőleg 1. Frank Ferenc 1895. június 5-én irt körlevelét (szuffragium).